

Mezei Zsuzsanna (levéltáros, Újvidék)

VAJDASÁGI LEVÉLTÁR 1944/45-ÖS ATROCITÁSRÓL KÉSZÜLT ADATBÁZISA

Az utóbbi években felerősödött az érdeklődés azon levéltári anyagok iránt, amelyek az 1944-45-ös szerb katonai közigazgatás alatt történelekről nyújtanak információt.

Az érdeklődés a 2006-ban, Szerbiában meghozott rehabilitációs törvénynek köszönhető, a bírósági-, vagy adminisztratív döntéssel, illetve e nélkül életüktől, szabadságuktól vagy bármilyen joguktól 1941. április 6.-tól a mai napig megfosztott személyek rehabilitációját teszi lehetővé. A rehabilitációt csak azon személyek esetében alkalmazzák, akik a jogtalan politikai, vagy ideológiai üldöztetésük idején szerbiai lakosok voltak.

E törvény alapján indultak meg a rehabilitációval kapcsolatos bírósági eljárások, és ez adott sok családnak, egyénnek bátorságot ahhoz, hogy a levéltárakhoz forduljon a kivégzett családtagok ártatlanságát bizonyítandó adatokért, dokumentumokért.

A Vajdasági Levéltárban több fond is van, melyekben ezekről a vészterhes időkről lehet írásos dokumentumokat találni, ezért a 2009-es év derekán a Vajdasági Levéltárban igazgatói jóváhagyással kezdtem kutatni az 1944-45-ös vajdasági atrocitásokra vonatkozó fondokat. Először csak kijelöltem ezeket a fondokat. A kilenc fond terjedelme, több mint 300 iratfolyóméter (ifm). A következő fázisban a fondok anyagát próbáltam áttekinteni. Felvázoltam azokat a forrásokat, ahol a legtöbb szó esik ezekről az esemé-

nyekről. A katonai közigazgatásról szóló fondok és a Megszállók és Támogatók Bűntetteit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság fondjában a dokumentumok sokasága tanúskodik azokról a szörnyű bűntettekről, amelyeket a partizán hatalom emberei követtek el szerte a Vajdaságban. Nevek, névsorok található meg ezekben a forrásokban. Ez a felfedezés eléggé meglepő volt, mert, nem volt feltételezhető, hogy ennyi irat maradt fenn a levéltárban (bár néhány történész foglalkozott már ezzel a témával; a teljesség igénye nélkül említem meg Mészáros Sándor és Aleksandar Kasaš kutatásait). Az említett történészek már írott forrásokra, halotti anyakönyvekre és levéltári adatokra támaszkodtak, viszont a történelekre teljes levéltári feltárására mindeddig nem került sor.

A helytörténeti kutatók ebben a kérdésben már tovább léptek. Összeírták az egyes helységeken történt likvidálások ártatlan áldozatainak a névsorát, azt is, hogy hogyan hajtották végre ezeket a bűntetteket. Csurog, Zsablya, Temerin, Szabadka, Zenta, Kanizsa, Martonos, Adorján, Bezdán és a többi település történetét nekik köszönve ismerhette meg a vajdasági magyarság és mindazok, akikhez ezek a könyvek eljutottak.

Levéltári névsorok azonban még nem készültek az ártatlanul kivégzettekről. Ezt az űrt kutatásaimmal kísérem meg kitölteni. Ennek érdekében készül a Vajdasági Levéltár

183-as fondjában található adatok alapján az adatbázis. A fond neve a Megszállók és Támogatók Bűntetteit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság. Az adatbázisba mindazok az adatok bekerültek, amelyek a forrásokban találhatóak, és abban a formában, ahogyan ott szerepelnek. Ezt úgy azt értem, hogy a helyesírási hibák javítása mellett néhol a beceneveket írtam át: pl. Józsika helyett Józsefet.

Egy-egy név általában több helyen is előfordul, ezért a nevek mellet feltüntettem az összes forrást. Erre azért van szükség egy levéltári adatbázisnál, mert így visszakereshető az eredeti dokumentum. Másolat készíthető abban az esetben, ha valaki a hozzátartozójáról akar adatokat kapni a levéltártól, vagy kutató foglalkozik ezzel a témával. Sajnos nagyon sok esetben csak egy ún. személyi kartonocskára van felírva az áldozat neve, a foglalkozása és a helység, ezen kívül semmiféle más adat nincs feljegyezve. A háborús bűnösök és népelleneségek iktatókönyvében előforduló nevek mellett megtalálható az indoklás is, kit miért kiáltottak ki háborús bűnössé vagy népellenessé. A Megszállók és Támogatók Bűntetteit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság a katonai közigazgatás bevezetése után házról házra járva szedte a polgároktól a feljelentéseket azokról, akik valamilyen módon kapcsolatban voltak a megszállókkal. Mindenki mindenkit feljelenthetett névvel, vagy névtelenül.

A Bizottság, a háború folyamán elkövetett bűntetteket csoportokra osztotta fel. Bácskában és Szerémségben nyolc-nyolc csoportot határoztak meg, míg Bánátban hatot. A feljelentések alapján, vagyis azt véve alapul, hogy a feljelentett személyt milyen bűnnel terheli a károsult, a Megszállók és Együttműködők Bűntetteit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság meghozta a határozatot arról, hogy a feljelentett háborús bűnös, és besorolta valamelyik csoportba. Azokat a feljelentett szemé-

lyeket, akiket egyik csoportba se tudtak besorolni, népellenessé nyilvánították. Minderre azért kellett külön kitérni, mert az adatbázisban is szembesülnünk kell azzal, hogy valakit jóval a kivégzése után, egy határozattal háborús bűnösnek, vagy népellenesnek nyilvánítottak egyszerű feljelentés alapján, bárminemű bírósági eljárás nélkül. Ezeknek a szövegeknek a rövid kivonata ott van a nevek mellett. Ugyanez a helyzet akkor, ha a kivégzés végrehajtójaként az OZNA-t (Népvédelmi Osztályt) jelölték meg.

Ez esetben is beírták a kivégzés okát. Mindezeket a bejegyzéseket azonban fenntartással kell kezelni, mert sztereotip bejegyzésekről van szó, ez kiviláglik akkor, ha tüzetesebben megvizsgáljuk a szövegek tartalmát.

AZ ADATBÁZISBAN SZEREPLŐ RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE:

- R.Z. vagy F.br. – háborús bűnösök regisztere
- N.N. – népelleneségek regisztere
- K.S. – az agyonlöttek könyve (un. OZNA névsor)
- S.S. – az agyonlöttek névsora
- S.S.D. – az agyonlöttek névsorának melléklete
- K.R.Z. – a háborús bűnösök személyi kartonjai
- K. – doboz

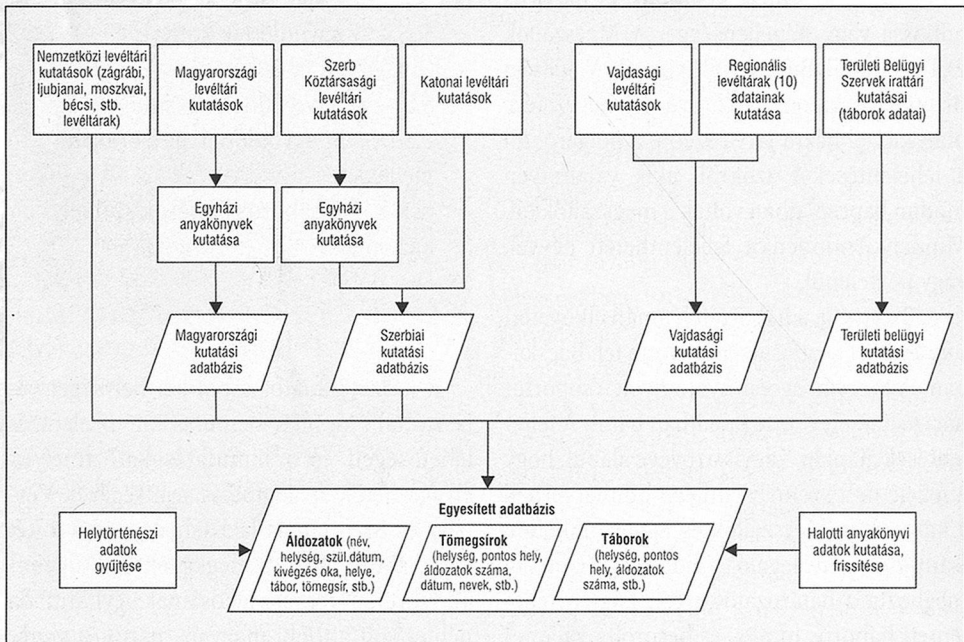
A készülő adatbázisból két helységet választottam ki, hogy bemutassam az elemzés lehetőségeit és a kimutatásokat, amelyek elvégezhetők az adatbázis segítségével. Verbász és Szenttamás lakosainak száma a két világháború között megközelítően ugyanannyi volt. Óverbász lakosainak egyharmada német volt a többi magyar, ruszin és szerb, míg Újverbász kétharmada német, a többi

más nemzetiségű volt. Összesen kb. 14500 lakos élt az ikervárosban. Szenttamás lakóinak a száma szintén kb. 14500, ebből 7800 szerb, 6000 magyar, a többi német.

Verbászon 1945 januárjában kezdték begyűjteni a feljelentéseket, ami egészen szeptemberig tartott. Összesen 1297 feljelentést tettek a lakosok. Az októberi vérengzésben a Vajdasági Levéltár adatai szerint 131 személyt lőttek agyon. Ebből 91 magyar nemzetiségű volt, 40 pedig német. Az áldozatok között két nő is volt. A bírósági ítélet nélkül kivégezettek közül kettőt nyilvánítottak a feljelentések alapján háborús bűnösnek, négyet pedig népellenességnek, tehát a likvidáltak 4,5 %-a ellen tettek feljelentést a helybeliek, a többi 95,4 % ellen még csak feljelentés sem érkezett a Bizottsághoz. Azt is szem előtt kell tartani, hogy a feljelentéseket sokkal később kezdték begyűjteni, mint ahogy a likvidálásokat végrehajtották. Az OZNA emberei 51 személyt lőttek agyon. Az áldozatoknak bű-

neiként a következőket rótták fel: turáni vadász volt 22 személy; 3 nyilas; 1 vitézi titulusal rendelkezett; 1 személyt azzal gyanúsítottak, hogy a Magyar Honvédség bejövelelekor azokat támogatta; 3 nemzetőr volt; 7-en részt vettek a razziában (ami Verbászon nem is volt); 4-en a rögtönítélő bíróság tagjai voltak, 2 személy pedig a Kulturbundnak volt a tagja. Összesen 43 esetben hoztak fel valamilyen indokot a likvidálásra. Ez az összes áldozat 33%-át teszi ki, a többi esetben még csak arra sem tettek kísérletet a partizán hatalom emberei, hogy megindokolják tettüket.

Szenttamáson a feljelentéseket 1945. január derekán kezdték begyűjteni, úgy, hogy a várost 4 kerületre osztották fel, mert csak így tudták a hatalmas mennyiségű feljelentést szervezeten produkálni március végéig. A feljelentések száma 12 212 darab volt, ami majdnem megegyezett a lakosság számával. Ez nem jelenti azt, hogy ennyi személyt jelentettek fel, mivel egy-egy személy ellen

Levéltári kutatások áttekintő táblázata

többen is tehettek feljelentést. A kivégzettek száma a Vajdasági Levéltár adatai szerint 154 fő volt. 153 magyar és egy szerb, akit azért lőtték le, mert besúgó volt. Ami feltűnő, hogy az áldozatok közül 34 nő volt (22%). 27 esetben háborús bűnössé nyilvánított személyről volt szó, 17-en népellenesek voltak. Az OZNA 91 személy esetében hajtott végre bírósági ítélet nélküli kivégzést (59%). Az OZNA indoklásokban a következő okokat hozták fel: 14-en részt vettek a razziában, 31 személy a nyilas párt tagja volt. (Egy feljegyzés szerint, a partizánok megtalálták a Honvédség által visszahagyott nyilas párt tagnévsorát).

59-en voltak nemzetőrök, 2-en a honvédség tagjai, továbbá 4-en, a bácskai bevonuláskor vettek részt.

Ezekhez a számokhoz, adatokhoz felesleges akármilyen kommentárt fűzni, önmagukért beszélnek.

A Vajdasági Levéltár adatbázisa még formálódik, újabb és újabb dokumentumok bukkannak fel a levéltári anyagban. Remélhetőleg ezeket az adatokat ki tudjuk bővíteni a Szerbia Levéltárban őrzött BIA (Nemzetbiztonsági Hivatal) OZNÁ-ra vonatkozó és a Katonai Levéltár VIA (Katonai Biztonsági Hivatal) anyagában a katonai közigazgatásra vonatkozó adatokkal. A levéltári adatbázist feltétlenül bővíteni kell a helytörténetek kutatásaival, így közelebb kerülhetünk ahhoz a számhoz, amely megközelítőleg jelöli az 1944-45-ben lezajlott atrocitás valóságos áldozatainak számát.

Külön kell említeni azoknak a fondoknak a csoportját, amelyekben a bíróságok és az ügyészségek anyaga van (Vajdaság Legfelsőbb Bírósága, Újvidéki Kerületi Bíróság és Vajdasági Ügyészség fondjai). Ezekben található meg azoknak a bírósági eljárásoknak a peranyaga, melyekben több ezer embert ítélték el gyorsított bírósági eljárásokon, szinte bizonyítékok nélkül. Az ítélet halál vagy több

éves börtönbüntetés volt, vagyonelkobzással egybekötve. Ezeknek a fondoknak a kutatása még megoldandó.

Nagyon fontos feladat ez, mivel a rehabilitációs törvény ezekre a bírósági eljárásokra is vonatkozik! Felül kellene a bírósági ítéleteket vizsgálni, különösen a halálos ítéleteket.

Végszó helyett álljon itt az UNESCO jelentéséből¹ idézett kivonat – összefoglaló a volt elnyomó rendszerek biztonsági szolgálatainak archívumairól.

KOLLEKTÍV JOGOK

A népek és nemzetek joga, hogy maguk döntsenek a politikai átmenet módjáról. Ezt a jogot alapvetően érinti, hogy hozzáférhetőek-e a dokumentumok. Levéltári dokumentumok nélkül a választás szabadsága csorbul.

Az embereknek joguk van ahhoz, hogy írott történelmi dokumentumaik teljességét megőrizték. Ha a közösség a politikai átmenet sikere érdekében a megbocsátás mellett dönt, ez akkor sem jelentheti a múlt dokumentumainak megsemmisítését. A nemzetek joga és kötelessége, hogy történelmi emlékeiket levéltárakban megőrizték.

Az igazsághoz való jog. A főnti két joghoz szorosan kapcsolódóan az embereknek joguk van, parlamenti képviselők révén vagy az általuk arra megfelelőnek ítélt egyéb szervezeteken keresztül, hogy a lehető legtöbbet megtudjanak az előző rezsim tetteiről.

Az emberi jogok ellen elkövetett bűnök felelőseinek azonosításához való jog.

EGYÉNI JOGOK

Az egyén joga, hogy az elnyomás idején

1. A jelentés az UNESCO megbízásából a Nemzetközi Levéltári Tanács (International Council on Archives) készítette, A. G. Quintana vezetésével. A közölt részlet, amely a Nyílt Társadalom Archívum készülő kiadványában jelenik meg, felsorolja a legfontosabb kollektív és egyéni jogokat, amelyek érvényesíthetősége összefügg az archívumok alapvető feladataival. FUNDAMENTUM/2000. 1. sz.

eltűnt rokonai sorsát felkutassa. Az elnyomás egyik legszörnyűbb következménye gyakran az, hogy az emberek nem tudnak semmit eltűnt rokonaik vagy barátaik sorsáról. Az elnyomó rendszer levéltári dokumentumainak feltárásával lehetővé kell tenni az ilyen esetek felderítését és, amennyiben lehetséges, tisztázását.

Az egyén joga annak kiderítéséhez, hogy az elnyomó rendszer irattára milyen információkat tárol róla.

Tudományos és történeti kutatáshoz való jog. Minden állampolgár joga, hogy a nemzete történelmének tanulmányozásához szükséges forrásokhoz hozzájuthasson. A kutatás szabadságának biztosítása során azonban szem előtt kell tartani a dokumentumokban említett áldozatok és más érintett személyek személyiségi jogainak védelmét.

A jogsértések áldozatainak joga az okozott károk megtérítéséhez és jóvátételéhez. Amennyiben az új, demokratikus rendszer hatósága kárpótlást ajánl az elnyomás áldozatainak, a volt elnyomó rendszer levéltári anyagai szolgáltatják az ehhez szükséges bizonyítékokat.

Az elkobzott javak visszaszolgáltatásához való jog. Ha az új, demokratikus állam polgárainak törvényes joguk van a meggyőződésük vagy világnézetük miatt lefoglalt személyes tárgyaik visszaszerzésére, akkor az elnyomó rezsim levéltára információt nyújt az elkobzott javakról, elhelyezésükről és sorsukról. Amennyiben a tárgyak eltűntek vagy új, törvényes tulajdonosuk van, aminek következtében visszaszolgáltatásuk nem kivihető, a dokumentumok alapján a volt tulajdonosok megfelelő kárpótlást igényelhetnek.

JÁREKI GYERMEKÁLDOZATOK LISTÁJA

CSUROG Varga Mancsi 3 hónapos, Tamás József 1 hónapos, Horváth Antal 7 hónapos, Csikó Mária 7 éves, Fuszko Ferenc 6 hónapos, Józsa Sándor 1 hónapos, Mohácsi Sarolta 8 hónapos, Mengyán Verona 6 hónapos, Kasza József 8 hónapos, Mandics Ibolyka 7 hónapos, Horváth István 8 hónapos, Horváth István 8 hónapos, Mihalesz Juliska 13 hónapos, Rajda Ilona 7 hónapos, Muhari Antal 4 hónapos, Muhari Antal 4 hónapos, Szilágyi László 3 éves, Bankó Lajos 23 hónapos, Molnár Ilona 7 hónapos, Kovács Károly 6 hónapos, Horvák Károly 19 hónapos, Sós Erzsébet 7 hónapos, Berkó István 16 hónapos, Csányi Verona 17 éves, Galambos György 12 hónapos, Vicsek Ferenc 16 hónapos, Sétáló László 10 hónapos, Kálai Borbála 5 hónapos, Holló Ilona 8 hónapos, Baranyi Ilona 5 hónapos Márkus Verona 5 hónapos Gyantár Ferenc 4 éves Muhari Julianna 18 éves Móra Katalin 7 hónapos, Csizmadia Erzsébet 2 éves, Gyantár Péter 13 hónapos, Dukai Károly 19 hónapos, Molnár Paja 8 hónapos. **ZSABLYA (Žabalj)** Gálik Juliska 2 hónapos, Gusztony Károly 17 éves, Ádám József 2 éves, Kovács Antal 11 hónapos, Gálik István 17 hónapos, Baranyi Katalin 15 hónapos, Baranyi Katalin 15 hónapos, Holló Irén 6 hónapos, Bohócki Katalin 4 hónapos, Csizmadia István 2 éves, Márton Katica 9 éves, Giric István 2 hónapos. **MOZSOR (Mošorin)** Márton Rozália 3 éves, Török Károly 8 hónapos, Pálfi András 5 hónapos, Bíró Rozália 8 hónapos, Mária 6 hónapos, Baláz Perusics Péter 2 éves, Perusics Péter 2 éves **PALÁNKA (Bačka Palanka)** Borics Magdolna 6 hónapos **DUNACSÉB (Čelarevo)** Egyed Antónia 13 éves **DUNABÖKÉNY (Mladenovo)** Fehér József 21 hónapos **ÚJVIDÉK (NOVI SAD)** Balg (valószínűleg Balog) Gizella 7 hónapos, Ocskai Krisztina